

בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 5440/23

לפני :
כבוד השופטת ד' ברק-ארז
כבוד השופט ע' גרוסקופף
כבוד השופט ח' כבוב

המערערים :
1. לובי 99 בע"מ (חל"צ)
2. משה מיכאל (מיקי) רוזנטל

נ ג ד

המשיבים :
1. הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים
2. ד"ר עודד קינן
3. אלי רז
4. עומרי שוקתאי
5. רונן ברגר
6. ציפורה רון
7. אורית ויין
8. דיתה בראונשטיין
9. חבצלת קפון
10. שי בייטנר
11. גיא הוס
12. אוהד אנטמן
13. רותם אמפרט נגב בע"מ
14. כימיקלים לישראל בע"מ
15. אשר גרינבאום
16. יעקב אלטמן
17. יחזקאל ישראלי
18. אלי עמית
19. אבי דויטשמן
20. עופר ליפשיץ

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בבאר שבע
מיום 18.5.2023 בת"צ 37232-08-17 שניתן על-ידי כבוד
השופטת ג' לוי

תאריך הישיבה : י"ב בשבט התשפ"ד (22.1.2024)

בשם המערערים : עו"ד עינת סולניק

בשם המשיבה 1 : עו"ד נועה בר-צבי, עו"ד אסנת דפנה

בשם המשיבים 12-2 : עו"ד אסף פינק, עו"ד רם דקל

פסק-דין

השופטת ד' ברק-ארז:

1. בבקשות שהוגשו לאישורן של תובענות ייצוגיות בעניין האסון הסביבתי שהתרחש בנחל אשלים הושג הסדר פשרה, וזה אושר בבית המשפט המחוזי. האם יש מקום לקבל את הערעור שכוון נגד אישורו של הסדר הפשרה? שאלה זו עמדה במרכזו של ההליך שבפנינו. כמפורט בהמשך, בתום הדיון סברנו כי דין הערעור להידחות, והמערערים קיבלו את המלצתנו. עם זאת, במבט צופה פני עתיד, ראינו להתייחס בקצרה לעקרונות שהובילו אותנו למסקנה זו ולהעיר מספר הערות.

2. הערעור שבפנינו נסב על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בבאר שבע מיום 18.5.2023 (ת"צ 37232-08-17, השופטת ג' לוי). בית המשפט המחוזי קיבל בקשה לאישור הסדר פשרה בארבע בקשות אישור לניהול תובענות כייצוגיות, ובתוך כך דחה את התנגדותם של המערערים להסדר הפשרה. בקשות האישור נסבו על זיהומו של נחל אשלים המצוי בשמורת הטבע מדבר יהודה ביום 30.6.2017 כתוצאה מדליפה וקריסה של הדופן המזרחית של בריכת גבס במפעל של חברת רותם אמפרט נגב בע"מ (להלן: רותם). האירוע גרם להצפתו של נחל אשלים בנוזלים שכללו חומצות שונות, מתכות כבדות, מלחים וחומרים נוספים. בבקשות נטען כי מדובר באסון אקולוגי חמור שגרם לזיהום נרחב של הנחל, לפגיעה בכתי הגידול בנחל ולהשפעות שונות לטווח הקצר והרחוק. כמו כן חלקים מהנחל נסגרו לביקורי מטיילים למשך כשלוש שנים.

3. בעקבות האסון הוגשו ארבע בקשות לאישור תובענות כייצוגיות: בקשה של רשות הטבע והגנים (להלן: רט"ג); בקשה בשם תושבי האזור שבו עובר הנחל; בקשה בשם המטיילים והעוסקים בתיירות באזור האמור; וכן בקשה בשם מי ששהו באזור המפעל של רותם בתקופה שבסמוך לאחר האירוע; ובשם הציבור כולו. בקשות האישור הופנו נגד רותם, נגד כימיקלים לישראל בע"מ (להלן: כיל) חברת האם שלה, ונגד נושאי משרה בחברות אלה (חברי דירקטוריון ברותם ובעלי תפקידים בכירים אחרים ברותם וכיל). עוד בטרם הוכרעו הבקשות לאישור, פנו הצדדים ליישוב המחלוקת ביניהם בדרך של גישור. בהמשך לכך, התנהל הליך גישור ארוך ומורכב שכלל התייעצות עם מומחים בתחומים שונים מהארץ ומחו"ל, עריכת סיורים במקום, והגשה של נייר עמדה שעסק בהשלכות האקולוגיות והסביבתיות של אירוע זיהום הנחל. בתום הליך הגישור, שכלל עשרות ישיבות, קיבלו הצדדים את הצעת המגשרים לפיה סך הפיצוי הכולל שיתקבל

מהמשיבים לפיצוי הציבור והקבוצות השונות ולמימון פעולות לשיקומו של הנחל יעמוד על סך של 100 מיליון שקלים, כשלקך יתווספו גמול, שכר טרחה והוצאות.

4. ביום 26.1.2023 הגישו הצדדים בקשה לאישור הסדר הפשרה. על-פי האמור בהסדר, חלק מן הפיצוי ישמש לפעולות שונות לשיקום נחל אשלים ויועבר לצורך כך לרט"ג. חלק אחר יועבר לקרן לניהול וחלוקת כספים לפי סעיף 27א לחוק תובענות ייצוגיות, התשס"ו-2006 (להלן: חוק תובענות ייצוגיות), וישמש למגוון של מטרות סביבתיות, ובהן, ניטור ומחקר שיתמכו בפעולות השיקום של השמורה, דיגום של זיהום אוויר וריח באזור מפעלי מישור רותם ומפעלי ים המלח, תשלום למורי דרך המדריכים טיולים באזור ופרויקטים עבור תושבי האזור. בנוסף לכך, נקבע כי חלק מהסכום יועבר לחשבון נאמנות שייועד לפרויקטים סביבתיים לרווחת תושבי האזור. כן הוסכם כי סך של 7 מיליון שקלים יועבר לקרן לתובענות ייצוגיות (חלקה של המדינה בשכר הטרחה לאחר ניכוי הוצאות).

5. בית המשפט המחוזי הורה על פרסום הודעה בדבר הגשת הבקשה לאישור הסדר הפשרה. ביום 29.3.2023 הוגשה התנגדות להסדר הפשרה האמור מטעם המערערים שבפנינו. ההתנגדות התמקדה בעיקרו של דבר בשני היבטים, או למעשה, מה שהוגדר על-ידם כשני חסרים מרכזיים בהסדר הפשרה. ראשית, נטען שהסדר הפשרה הטיל את החבות הכספית במלואה על רותם, מבלי שהוטלו חיובים אישיים על נושאי משרה. בהקשר זה נטען כי נושאי המשרה שצורפו כמשיבים לחלק מבקשות האישור ידעו על הליקויים שהובילו בסופו של דבר לקרות הנזק ולא נקטו אמצעים סבירים למניעתו. לשיטתם של המערערים, יש להטיל אחריות אישית על נושאי משרה כדי להגשים את תכליותיהם של חוק תובענות ייצוגיות ודיני החקיקה הסביבתית, ובהם – הכרה באחריות אישית לנזקים סביבתיים והכוונת התנהגויות. שנית, נטען כי הסדר הפשרה כולל אמנם פיצוי ביחס לנזק שנגרם ולעלויות שיקום הנחל, אך אינו כולל סעדים שהוגדרו על-ידם "התנהגותיים" – כלומר, אינו מטיל חובות מפורשות בנוגע להתנהלותן של רותם וکیل בעתיד. זאת, בהיבט של עמידה באסדרה הסביבתית הקיימת, על רקע טענתם של המערערים לפיה רותם וکیل הן מפרות "סדרתיות" של דיני הסביבה ועל מנת למנוע הישנות חוזרת של אסון סביבתי דומה. ברקע הדברים נטען כי הנזק הוערך על-ידי רט"ג בסך של כ-400 מיליון שקלים.

6. מנגד, כלל הצדדים האחרים – מגישי הבקשות לאישור התובענות כייצוגיות (ובהם רט"ג) והמשיבים להן (לרבות רותם וکیل, על נושאי המשרה בהן), – צידדו באישור הסדר הפשרה. בעיקרו של דבר, נטען כי סכום הפיצוי, שהוא גבוה ותקדימי,

נותן מענה מהיר ויעיל לצורך בתיקון סביבתי ולהגשמת תכליותיה של התובענה הייצוגית. זאת, באמצעות הפנמת העלויות של ההחצנות השליליות והכוונת התנהגות. כן נטען כי הסדר הפשרה הוא מפורט ומלא, והושג לאחר תהליך גישור מעמיק וארוך.

7. לאחר ששקל את טענות הצדדים אישר בית המשפט המחוזי את הסדר הפשרה ודחה את ההתנגדות לו. בעשותו כן הדגיש בית המשפט המחוזי כי מדובר בהסדר המבטיח תשלום של פיצוי משמעותי, אשר "הוא כשלעצמו מהווה דרך להכוונת התנהגות ומקיים את העיקרון של המזהם - משלם", תוך יצירת הרתעה מפני הישנות של מקרים דומים בעתיד. כן צוין כי יש בסכום הפיצוי כדי להרתיע מזהמים פוטנציאלים אחרים, כך שיינקטו אמצעי זהירות מתאימים. באשר לאי-הטלת חיובים אישיים על נושאי משרה צוין כי "המתנגדים לא הצביעו על טענה קונקרטית כנגד נושאי המשרה, מעבר לטענה הכללית כי הם נכללו בחלק מבקשות האישור", וכי דומה שעל מנת להביא להטלת אחריות אישית עליהם היה מתחייב קיומו של הליך משפטי מלא, הכולל בירור בנושא החבות, הנזק והקשר הסיבתי. בית המשפט המחוזי הוסיף וציין כי קיימים לכאורה מישורים אחרים של הדין שמתאימים יותר לקידום התכליות שעניינן אחריות אישית של נושאי משרה, ובהם המשפט הפלילי והמשפט התאגידי. בפרט, ציין בית המשפט המחוזי כי בנסיבות המקרה דנן, ובשים לב למורכבות הרבה הכרוכה בבירור הנזקים שנגרמו לחברי הקבוצה ולאינטרס הציבורי, כמו גם לצורך בקבלת פיצוי גבוה ומהיר לצורך שיקום הטבע והמטרות האחרות להן מיועד הפיצוי, לא היה מקום לבחינת אחריות זו בהליך הנוכחי. בסיכומו של דבר קבע בית המשפט המחוזי כי הסדר הפשרה הוא ראוי, הוגן וסביר בהתחשב בעניינם של חברי הקבוצה.

8. הערעור שבפנינו כוון כנגד אישורו של הסדר הפשרה, והצדדים חזרו בפנינו על עיקרי טענותיהם.

9. בתום הדיון, ציינו בפני הצדדים כי בנסיבותיו של המקרה דנן ובשים לב להליך הגישור הארוך והמורכב שהתנהל בין הצדדים, אין מקום להתערב בפסק דינו של בית המשפט המחוזי. זאת, מבלי לגרוע מהיבטים עקרוניים חשובים שעלו בטענות המערערים ואשר ציינו בדיון כי נידרש אליהם בפסק דיננו. המערערים היו נכונים לקבל את המלצתנו זו. בהתאם לכך, אנו מורים על דחיית הערעור, בכפוף למספר הבהרות.

10. נקדים ונדגיש, כי המערערים לא מיקדו את טענותיהם בדיון בסכום הפשרה בעומדו לבדו, וניתן לומר שטוב עשו. בנסיבות העניין, לא הונחה תשתית לכך שהסכום המוסכם אינו הולם. סכום התביעה המקורי אינו מהווה, כשלעצמו, מדד, כאשר מביאים

בחשבון את העובדה שדרך הפשרה ייתרה את ההתמודדות עם שאלות של הוכחה והיקף אחריות. על כן, את המשך הדברים נקדיש להיבטים שהוגדרו על-ידי המערערים עקרוניים.

11. ראשית, דחיית הערעור אינה שוללת את האפשרות שבמקרים מתאימים יוטלו אף חיובים אישיים כלפי נושאי משרה שהיו אחראיים לאסונות סביבתיים גם במישור האזרחי. המשפט חל בסופו של דבר קודם ועבור בני אדם. מלכתחילה, אין ספק שאחריות אישית, היא משמעותית במישור של הכוונת התנהגויות, אף אם לא תתרום במידה ניכרת לפיצוי בפועל. כמובן, כאשר מדובר בהליך ייצוגי, יש לבחון כל מקרה באופן פרטני, ולשקול, בין היתר, את ההכבדה שעשויה להיות לבירור אחריותם של נושאי משרה על ההליך, בשים לב לטובת חברי הקבוצה, ולאינטרס בסיום מהיר ויעיל של הסכסוך.

12. שנית, חשוב שתשלום של פיצוי במסגרתו של הסדר פשרה לא ישמש "מחיר" שמחליף את המשך קידומה של אכיפת הדין ביחס לעתיד. הפיצוי הוא חשוב, אך לא פחות חשובה היא המניעה מראש של אסונות מסוג זה.

13. העקרונות אינם שנויים אפוא במחלוקת, אך השאלה היא כיצד יש ליישם. לאחר ששמענו את טענות הצדדים נחה דעתנו כי במקרה זה, שבו היו מחלוקות שונות בסוגיית האחריות, ההסדר "דילג" על שאלת האחריות והתמקד בתוצאה של פיצוי איפשר להגיע לפשרה מהירה יותר, וכך לקדם את שיקום הסביבה ופיצויים של חברי הקבוצה.

14. יש לזכור, כי ההסדרים בתחום התובענות הייצוגיות אינם עומדים לבדם. הסדרים אלה הם חלק ממארג רחב יותר של דינים, שכל אחד מהם יכול לתרום את חלקו הן לשימור המרכיב של האחריות האישית של בעלי תפקידים והן למניעה והיערכות מתאימים ביחס לעתיד. ראש וראשון לדיון בנושא האחריות האישית הוא המשפט הפלילי, וכשלעצמי כבר הבעתי בעבר עמדה המצדדת, ככל הניתן, בהטלת אחריות (גם) על אנשים בשר ודם ביחס להתנהגויות פליליות (ראו: בג"ץ 4395/12 כהן נ' פרקליטות מחוז מרכז (15.11.2012)). ראו גם: דפנה ברק-ארז מחשבות על שפיטה 153-149 (2022)). לכך יש להוסיף, כי במקרים שבהם תאגיד חשוף לחיובים כספיים בגין פעילות של נושאי המשרה בו, פתוחה בפניו הדרך להתדיינות נוספת במישור התאגידי (בדרך כלל, במתכונת של תביעה נגזרת, שהצורך בה אף מתחדד כאשר לא חלו חילופי גברי בזהותם של ממלאי התפקידים). לבסוף, ברקע הדברים עומדת כל העת הרגולציה המינהלית שעניינה תחום הרישיונות ואמצעי האכיפה המינהליים (במקרים המתאימים). הסדר הפשרה במקרה דנן אינו גורע מכל אלה, והם במקומם עומדים. ככל שהחלופה של בירור

האחריות האישית היא חלופה ממשית במסגרת הליכים משפטיים אחרים, החשיבות הנודעת להתמקדות בה בהליך הקיבוצי מצטמצמת, ולהפך.

15. בהקשר זה נעיר כי ניתן להבין את חששותיהם של המערערים במקרה דנן, לפחות באופן חלקי. הסתמכות על קיומו של הערוץ הפלילי היא בעלת משמעות כאשר החקירה הפלילית מתנהלת באופן אפקטיבי ובקצב משביע רצון. במקרה דנן, חרף חלוף הזמן מאז התרחש האסון – כשש וחצי שנים – טרם הושלמה החקירה. נמסר לנו כי הדבר נובע, בין השאר, מכך שהחקירה נדרשה לחיקורי דין במדינות חוץ, בשל מעורבותם של גורמים הנדסיים ומקצועיים ממדינות אלה. לא נוכל להידרש לגוף הדברים, אך ברי כי חלוף הזמן אינו מיטיב עם הגשמת תכליותיו של ההליך הפלילי, ובכלל זה מתן ממשות לעיקרון של אחריות אישית. במהלך הדיון קיבלנו עדכון מבאת-כוח המדינה כי ההערכה היא להשלמתו של שלב החקירה בחודשים הקרובים. הנחתנו היא שאלה הם פני הדברים.

16. ומהלכה למעשה: במקרה דנן, המתנגדים לא יכלו להצביע באופן קונקרטי על אחריותם של נושאי משרה מסוימים, וכך נוכח התועלת הברורה הצפונה באישור הסדר הפשרה, לא נמצא בסיס מספק לקבלת ההתנגדות לאישורו.

17. כמו כן, איננו סבורים שהסדר הפשרה היה חייב לציין את חובתן של רותם וکیل לנהוג במסגרת הדין בעתיד. החובה לעשות כן היא ברורה ומובנת מאליה, והסדר הפשרה אינו תחליף לה. תוקפו המחייב של הדין אינו נובע מהסכמתם של צדדים או אחרים לכפוף עצמם אליו.

18. להשלמת התמונה יצוין כי גם במקרה הנוכחי, לצד ההליכים הייצוגיים ומעבר למישור הפלילי, במהלך השנים שחלפו ננקטו הליכים משפטיים נוספים שנסבו על מניעה במבט צופה פני עתיד. כך למשל, מאחר שבניית בריכות הגבס כפופה למשטר של דיני התכנון והבנייה, גם בתחום זה התנהלו הליכים משפטיים שונים לאחר התרחשותו של האסון. כך, מתברר כי רותם חתמה על הסכם מול ארגון "אדם טבע ודין", שבמסגרתו התחייבה לסגור את הבריכות שהפעילה מעל נחל אשלים (ראו: "הודעה משותפת מטעם העותרת והמשיבה 3" שקיבלה תוקף של פסק דין בעת"ם 18-05-37059-אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' ועדת הערר לתכנון ולבניה – מחוז דרום (11.10.2018)).

19. מכל הטעמים שפורטו, הערעור נדחה, ובנסיבות שפורטו, נוכח הסכמת הצדדים, איננו עושים צו להוצאות.

ניתן היום, י"ט בשבט התשפ"ד (29.1.2024).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט

מרכז מידע, טל' 3852,077-2703333 ; אתר אינטרנט, <https://supreme.court.gov.il> תב 23054400_A06.docx